เปรมะเรือย : ผ้าทอในวิถีชีวิต และพิธีกรรมของชาวโส้

Prema Ruea : Woven Fabrics in the Life and Rituals of the So People

ปัทมาภรณ์ ไชยสิทธิ์, ไอย์ศุรี เพ็งพุฒ,
จารุวัลย์ ไชยตะมาตย์, อำภา วระโงน,
รัตน์ติยา สุวรรณพฤกษ์, ปกกสิณ ชาทิพฮด,
กันยารัตน์ มะแสงสม

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผ้าเปรมะเรือยหรือผ้าขาวม้าในวิถีชีวิตและพิธีกรรมของชาวโส้บ้านหนองเค็ม ตำบลโพธิ์ไพศาล อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร โดยใช้เครื่องมือวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม และภูมิปัญญาการทอผ้าของชาวโส้บ้านหนองเค็ม จำนวน 15 คน

ผลการศึกษาพบว่า 1) การใช้ผ้าเปรมะเรือยในวิถีชีวิตของชาวโส้ พบว่า ชาวโส้ใช้ผ้าเปรมะเรือยในการนุ่งห่มในชีวิตประจำวัน เช่น การทำมาหากิน การใช้นุ่งห่มในชีวิตประจำวัน ใช้ผูกเป็นเปลเพื่อเลี้ยงเด็ก และใช้เป็นผ้าโพกศีรษะ ผ้าเช็ดตัว 2) ด้านการใช้ผ้าเปรมะเรือยในพิธีกรรมของชาวโส้ พบว่า ชาวโส้ใช้ผ้าเปรมะเรือยในพิธีกรรมการเกิด เพื่อห่อตัวเด็กทารกและใช้ให้หญิงอยู่ไฟนั่งและใช้แทนผ้าเช็ดตัว ในพิธีกรรมการแต่งงานชาวโส้จะใช้ผ้าเปรมะเรือยเป็นผ้าสมมาหรือผ้ากำนัลแด่ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายสามี ส่วนผ้าเปรมะเรือยในพิธีเลี้ยงผีชาวโส้จะใช้เป็นส่วนประกอบในเครื่องแต่งกายของร่วมในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี เช่น เหยาเลี้ยงผี และแซงสนาม และในพิธีกรรมการตายจะใช้ผ้าเปรมะเรือยมาเป็นผ้าประดับโลงศพผู้ตาย

คำสำคัญ:

ผ้าทอ / ชาวโส้ / วิถีชีวิตและพิธีกรรม

Abstract

This research article aims to study Pre Ma Ruey cloth in the ways of life and rituals of the So people of Nong Khem, Phothi Phaisarn Sub-district, Kusuman District, Sakon Nakhon Province. The research tool was an in-depth interview. It was used to interview fifteen key informants about society and culture, traditions, rituals, and weaving wisdom of the So Ban Nong Khem people.

The study results showed that 1) Pre Ma Ruey cloth is used in the So people's way of life. They were used to tie a cradle to raise a child. Moreover, used as a headdress or towel to wrap the baby and use it for the woman to sit and use it instead of a towel. 2) In the wedding rituals, the So people will use the Pre Ma Ruey cloth for their husband's elder relatives. As for the Pre Ma Ruey cloth, in the Sao ghost rituals, it is used as a component in the participants' costumes in the offering rituals such as Yao (healing rite) and Saeng Sanam, the death rituals, Pre Ma Ruey cloth is used as cloth and decorate the coffin of the deceased.

Keywords:

Woven textile / The So people / Ways of life and Ritual

บทนำ

ชุมชนบ้านหนองเค็ม ตำบลโพธิไพศาล อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2452 เดิมเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ประชากรอยู่อาศัยแบบกระจายทั่วไป ชาวบ้านหนองเค็มส่วนใหญ่เป็นชาวโส้ที่ยังคงมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมและมีวัฒนธรรมการทอผ้าไว้ใช้เอง ผ้าที่ทอไว้ใช้เพื่อแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม คือ ผ้าเปรมะเรือยหรือผ้าขาวม้า ทั้งนี้ แม้ชาวโส้จะนำผ้าเปรมะเรือยมาใช้ในลักษณะเดียวกันกับผ้าขาวม้าแต่มีความแตกต่างจากผ้าขาวม้าในด้านลักษณะการทอและลวดลายซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์ของชาวโส้ นอกจากนี้ยังมีความน่าสนใจในด้านการนำผ้าเปรมะเรือยไปใช้ในชีวิตประจำวันและในประเพณีหรือพิธีกรรมต่าง ๆ อีกด้วย

ผู้เขียนบทความจึงต้องการศึกษาลักษณะของผ้าทอเปรมะเรือยที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชาวโส้ และศึกษาว่าชาวโส้นำผ้าเปรมะเรือยไปใช้ในวิถีชีวิตและพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างไรบ้าง โดยเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้ทอผ้าเปรมะเรือยในชุมชน และผู้ใช้ผ้าเปรมะเรือย เนื้อหาของบทความประกอบด้วยสังคมและวัฒนธรรมของชาวโส้ อัตลักษณ์ของผ้าเปรมะเรือย การนำผ้าเปรมะเรือยไปใช้ในชีวิตประจำวันและในพิธีกรรม ดังที่จะกล่าวถึงต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์อัตลักษณ์หัตถกรรมผ้าเปรมะเรือยของชาวโส้บ้านหนองเค็ม อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “หัตถกรรมผ้าเปรมะเรือยของชาวโส้บ้านหนองเค็ม อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร” มีกรอบแนวคิดการวิจัยดังนี้

● วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้มีขั้นตอนดำเนินการวิจัย 7 ขั้นตอน โดยมีรายละเอียดการแสดงขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. กำหนดประชากร และตัวอย่าง
   2.1 ผู้นำชุมชน จำนวน 2 คน
   2.2 ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 3 คน
   2.3 ผู้ทอผ้า จำนวน 7 คน
   2.4 บุคลากรจากสถานศึกษาจำนวน 1 คน
   2.5 นักวิชาการวัฒนธรรม จำนวน 2 คน
3. สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
4. การตรวจสอบเครื่องมือวิจัย
5. การเก็บรวบรวมข้อมูล
6. การจัดทำและการวิเคราะห์ข้อมูล
   6.1 เพื่อวิเคราะห์แนวคิดงานหัตถกรรมผ้าเปรมะเรือย ของชาวโส้บ้านหนองเค็ม อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร
   6.2 เพื่อวิเคราะห์งานหัตถกรรมผ้าเปรมะเรือย ของชาวโส้บ้านหนองเค็ม อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร
7. สรุปผลการวิจัย

● ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “อัตลักษณ์หัตถกรรมผ้าเปรมะเรือยของชาวโส้บ้านหนองเค็ม อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์อัตลักษณ์หัตถกรรมผ้าเปรมะเรือยของชาวโส้บ้านหนองเค็ม อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ซึ่งผลการวิจัยปรากฏดังนี้

1. สังคมและวัฒนธรรมของชาวโส้

ลักษณะโครงสร้างทางสังคมของชาวโส้ก็เหมือนชาวอีสานทั่วไปที่มีการจัดระเบียบทางสังคมประกอบด้วย การจัดระบบครอบครัวชาวโส้ ที่มีหน้าที่ทางเพศ ทางการสืบพันธุ์ ทางเศรษฐกิจและการศึกษาอบรมที่เริ่มต้นจากครอบครัว ที่มีบุตรและบุตรเติบโตมีครอบครัว มีลูกหลานกลายเป็นครอบครัวใหญ่ เกิดการพึ่งพาอาศัยทางเศรษฐกิจ แรงงาน เครื่องมือทางการเกษตรกรรม และพบว่าชาวไทยโส้นิยมสมรสกับคนในหมู่บ้านเดียวกันเป็นส่วนใหญ่

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2543) ได้กล่าวถึงโส้ในนิทานโบราณคดี เรื่องที่ 17 เรื่องแม่น้ำโขง ตอนคนต่างจำพวก ความว่า “พวกกะโซ้ เป็นข่าผิวคล้ำกว่าชาวเมืองจำพวกอื่นและพูดภาษาของตนต่างหาก มีในมณฑลอุดรหลายแห่ง แต่รวมกันอยู่มากเป็นปึกแผ่นที่เมืองกุสุมาลย์มณฑลขึ้นจังหวัดสกลนคร เจ้าเมืองกรมการและราษฎรล้วนเป็นข่ากะโซ้ทั้งนั้น บอกว่าถิ่นเดิมอยู่ ณ เมืองมหาชัยกองแก้วทางฝั่งซ้าย อันที่จริงพวกกะโซ้เป็นแต่ข่าจำพวกหนึ่ง ยังมีชนชาติข่าจำพวกอื่นอีกหลายจำพวก มีอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ตั้งแต่ในแขวงเมืองหลวงพระบางตลอดลงไปจนต่อแดนเขมร ภาษาของพวกข่าเป็นภาษาคล้ายมอญเจือเขมร แต่พวกกะโซ้ที่เมืองกุสุมาลย์มณฑลพูดภาษาไทยได้โดยมาก ขนบธรรมเนียมเช่นเครื่องแต่งตัวเป็นต้น ก็มาใช้ตามอย่างไทยเสียโดยมาก ถึงกระนั้นก็ยังรักษาประเพณีเดิมของข่าไว้บางอย่าง ฉันได้เห็นการเล่นอย่างหนึ่ง ซึ่งพระอรัญอาสาเจ้าเมืองกุสุมาลย์มณฑลเอามามีให้ดู เรียกว่า “สะลา” คนเล่นล้วนเป็นผู้ชายเปลือยตัวเปล่า นุ่งผ้าขัดเตี่ยวมีชายห้อยข้างหน้ากับข้างหลังอย่างเดียวกับพวกเงาะนุ่ง “เลาะเตี๊ยะ” ลักษณะที่เล่นนั้น มีหม้ออุตั้งอยู่กลางหม้อหนึ่ง คนเล่นเดินเป็นวงรอบหม้ออุ มีต้นบทนำขับร้องคนหนึ่ง สะพายหน้าไม้คนหนึ่ง ตีฆ้องเรียกว่า “พเนาะ” คนหนึ่ง ถือไม้ไผ่ สามปล้องสำหรับกระทุ้งดินเป็นจังหวะสองคน คนรำสามคน ถือชามติดเทียนสองมือคนหนึ่ง ถือตะแกรงคนหนึ่ง ถือมีดกับสิ่วเคาะกันเป็นจังหวะคนหนึ่ง รวมแปดคนด้วยกัน กระบวนเล่นก็ไม่มีอะไรนอกจากเดินร้องรำเวียนเป็นวง เล่นพักหนึ่งแล้วก็นั่งลงกินอุ แล้วก็ร้องรำไปอีกอย่างนั้น เห็นได้ว่า

เป็นการเล่นของพวกข่าตั้งแต่ยังเป็นคนป่า เมื่อมาเล่นให้ดู ดูคนเล่นก็ยังสนุกกันดี พวกกะโซ้ยังผิดกับคนจำพวกอื่นอีกอย่างหนึ่ง ที่กินอาหารไม่เลือก กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมเคยตรัสเล่า ว่าเมื่อเสด็จประทับอยู่มณฑลอุดร พระอรัญอาสาเจ้าเมืองกุสุมาลย์มณฑล (คนที่มารับฉันนั่นเอง) ไปเฝ้า ตรัสถามว่า “เขาว่าพวกแกกินหมาจริงหรือ” พระอรัญฯ ทูลรับว่า “พวกกะโซ้ชอบแจ๊ะจอ” จะทรงพิสูจน์จึงให้หาสำรับเลี้ยงพระอรัญฯ มีจอย่างด้วยตัวหนึ่ง พระอรัญฯ ก็แจ๊ะจอถวายให้ทอดพระเนตรอย่างเอร็ดอร่อยไม่รังเกียจ คนอื่นเขาเล่ากันต่อไปว่าวันนั้น คนในตำหนักพากันออกไปดูพระอรัญฯ แจ๊ะจอ แต่ทนอยู่ไม่ได้ต้องหนีกลับเข้าตำหนักหมด”

ส่วนผลการศึกษาของเรย์มอน เอส คาร์เนีย (1973) ได้กล่าวถึงทำผ้าของชาวโส้ว่ามีการแบ่งหน้าที่ที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจน ผู้ชายมีความชำนาญในการล่าสัตว์และการทำตะกร้า ผู้หญิงมีความชำนาญในการทอผ้าซึ่งมีมาอย่างยาวนานแล้วตั้งแต่อดีต ขั้นตอนการทำผ้าผู้หญิงชาวโส้ปลูกฝ้ายเอาเมล็ดเอง สีที่ใช้ย้อมก็ได้มาจากพืชในท้องถิ่น เช่น คราม เปลือกไม้ เครื่องจักรที่ใช้ในการทอผ้าก็มีการประดิษฐ์ขึ้นมาเองโดยผู้ชายโส้ เช่น อิ้วฝ้าย อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำให้ฝ้ายเป็นเส้น จากนั้นนำฝ้ายมาปั่นเป็นด้ายบนล้อหมุนที่เรียกว่า หลา ก่อนจะนำไปฆ่าฝ้ายโดยนำไปจุ่มในน้ำข้าวร้อน ๆ เพื่อให้ด้ายมีความแข็งแรงและง่ายต่อการทำ หลังจากตากจนแห้งจึงนำมาขึ้นกี่ทอผ้าเพื่อทอเป็นลายต่าง ๆ หลังจากทอผ้าเสร็จผู้หญิงโส้จะย้อมเป็นสีดำหรือไม่ย้อมก็ได้ สีดำที่ใช้ย้อมผ้าก็ได้มาจากสีของต้นครามที่ปลูกในท้องถิ่น หลังจากย้อมสีผ้าก็จะนำผ้าไปตากให้แห้ง ข้อแตกต่างระหว่างการแต่งกายของชาวกุสุมาลย์กับหมู่บ้านอื่นก็คือรูปแบบของชุดผู้หญิงในกุสุมาลย์มีการแต่งการที่ปกปิดทั้งตัว ชาวโส้อำเภอกุสุมาลย์จะมีการแต่งกายโดยผู้หญิงนุ่งผ้าถุง เสื้อเชิ้ต ที่ปกปิดทั้งตัว ซึ่งเป็นเสื้อผ้าที่ทอขึ้นมาเอง ผู้ชายนุ่งเป็นกางเกงขายาวและมักผูกผ้าขาวม้าไว้ที่เอว มักจะมีชุดที่ใช้ใส่ในชีวิตประจำวันและชุดสำหรับประกอบพิธี

ข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่าชาวโส้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีวัฒนธรรมการทอผ้าเช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ และยังใช้ผ้าทอในชีวิตประจำวันรวมทั้ง

เป็นสัญลักษณ์และผ้าสารพัดประโยชน์ในพิธีกรรมของชุมชน ทั้งนี้ ลักษณะการทอผ้าเปรมะเรือยของชาวโส้กุสุมาลย์ยังสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชาวโส้ดังที่จะกล่าวต่อไป

2. เปรมะเรือย: อัตลักษณ์ผ้าทอของชาวโส้บ้านหนองเค็ม

ชุมชนบ้านหนองเค็มมีการทอผ้าเปรมะเรือยไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะใช้เป็นผ้านุ่งหรือสวมใส่สำหรับผู้ชาย การทอผ้าดังกล่าวนั้นผู้หญิงจะเป็นผู้ทอไว้ใช้ และทอไว้เป็นของกำนัลสำหรับญาติผู้ใหญ่ฝ่ายสามีในพิธีกรรมการแต่งงาน ซึ่งอัตลักษณ์ผ้าเปรมะเรือยชาวชาวโส้บ้านหนองเค็มมีลักษณะเป็นผืนผ้าสองประเภท คือ

1) ผ้าเปรมะเรือยลายตารางหมากรุกที่ขนาดเท่ากัน ใช้ฝ้ายย้อมสีครามทอขัดกันสลับเป็นสีขาวดำ

2) ผ้าทอลายขัดแบบสี่ตะกอ ลายดอกแก้ว เน้นสีสันและมีการคั่นลายด้วยสีขาว ซึ่งผ้าเปรมะเรือยประเภทหลังนี้ได้รับความนิยมมากมาตั้งแต่อดีต และมีการทอไว้ใช้ในพิธีกรรมการแต่งงานและทำเป็นผ้าห่ม

อัตลักษณ์ที่สำคัญของผ้าเปรมะเรือยของชาวโส้บ้านหนองเค็มแสดงออกผ่านรูปแบบของการทอและการใช้เส้นใยฝ้ายเข็นมือ ซึ่งสมัยก่อนเส้นใยฝ้ายเป็นสิ่งที่ปลูกเองไว้ใช้ในครัวเรือน ชาวโส้จะใช้กรรมวิธีการเข็นฝ้ายด้วยมือ แล้วนำมาทอเป็นผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือน แม้ว่าในปัจจุบันการทอผ้าจะลดลงไป แต่ผ้าเปรมะเรือยก็จะเป็นสิ่งที่สามารถพบได้ในทุกครัวเรือน กล่าวคือ ผ้าเปรมะเรือยเป็นผ้าที่ทอไว้ใช้ในโอกาสต่าง ๆ กัน และเป็นผ้าที่สามารถทอได้อย่างง่าย อีกทั้งสีและวัตถุดิบที่ใช้ในการทอไม่ยุ่งยากเหมือนอย่างผ้ามัดหมี่ จึงทำให้มีความนิยมในการทอผ้าไว้ใช้คราวละหลายผืน และเมื่อมีพิธีกรรมการแต่งงานเกิดขึ้นในชุมชน ผ้าเปรมะเรือยก็จะเป็นผ้าที่ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นของไหว้สำหรับญาติผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าบ่าวด้วย ปัจจุบันมีการปรับประยุกต์สีสันของผ้าเปรมะเรือยให้มีความสวยงามมากขึ้น และมีการใช้เส้นใยที่แตกต่างออกไป เช่น ใช้เส้นใยฝ้ายที่ได้จากโรงงาน ฝ้ายถัก รวมถึงเรยอน และสีที่นิยมนำมาทอส่วนใหญ่ คือ สีแดง สีเขียว สีชมพู และสีน้ำเงิน ส่วนผ้าเปร

มะเรือยที่มีลักษณะเป็นตาหมากรุกและย้อมด้วยครามก็ลดจำนวนลง จะพบได้ในครัวเรือนที่ยังคงเป็นผีหมอ ที่จะใช้ผ้าขาวม้าสีขาวดำลงเล่นในพิธีกรรมแซงสนาม

กล่าวได้ว่า อัตลักษณ์ผ้าเปรมะเรือยของชาวโส้บ้านหนองเค็มที่แตกต่างจากที่อื่น คือ การทอผ้าลายลูกแก้วสี่ตะกอ และใช้สีสันที่สดใสแทนสีขาวดำอย่างที่เคยทอกันมาแต่อดีต อัตลักษณ์อีกอย่างหนึ่งของผ้าเปรมะเรือยบ้านหนองเค็ม คือ การขึ้นเส้นยืน (เครือหูก) แล้วคั่นสีขาวหรือสีเดียวกันกับตาหมากรุก และวางรูปของลายหมากรุกให้มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมด้านเท่า เพื่อทำให้เกิดจุดเด่นของการเล่นสีในผืนผ้า แม้ว่าในปัจจุบันสีย้อมที่นิยมใช้ส่วนใหญ่จะเป็นสีเคมี หากแต่การสัมภาษณ์ช่างทอก็พบว่าในอดีตเคยมีการใช้สีธรรมชาติในการย้อมผ้าด้วย และสีธรรมชาติที่นิยมส่วนใหญ่เป็นสีที่ได้จากเปลือกมะม่วง และประดู่ ส่วนสีอื่น ๆ ได้จากคราม ปัจจุบันชุมชนชาวโส้หลายแห่งนิยมหันมาใช้สีธรรมชาติในการย้อมผ้าเพื่อทอไว้ใช้และทอไว้เพื่อจำหน่าย และสิ่งหนึ่งที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชาวโส้ในผ้าเปรมะเรือย คือความเชื่อเกี่ยวกับการทอผ้า เช่น ไม่ทอผ้าวันพระและไม่ทอผ้าเมื่อมีคนตายในชุมชน เพราะถ้าทอผ้าในวันดังกล่าวจะเป็นคะลำ และถูกตำหนิจากคนอื่น ๆ ในชุมชนได้

3. การใช้ผ้าเปรมะเรือยในวิถีชีวิตของชาวโส้

การใช้ผ้าเปรมะเรือยในการนุ่งห่มประจำวันของชาวโส้ส่วนใหญ่ พบการใช้งานเกี่ยวกับการนุ่งห่มและใช้ผ้าในโอกาสต่าง ๆ เนื่องด้วยประโยชน์ของผ้ามีมากมายนานัปการ ทั้งนี้เพราะผ้าเปรมะเรือยมีความเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตมากมายหลายอย่างด้วยกัน

ชาวโส้นำผ้าเปรมะเรือยไปใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น นำไปนุ่งอาบน้ำ ใช้เช็ดตัวแทนผ้าเช็ดตัว ทำความสะอาดร่างกาย ใช้ซับเหงื่อ ปูรองนั่ง ผูกทำเปล คาดเอว บังแดด ใช้ผลัดเปลี่ยนเสื้อผ้า ใช้ห่อของแทนย่าม ใช้โพกศีรษะกันแดด ใช้นุ่งอยู่บ้านแทนกางเกง

ส่วนการใช้ผ้าเปรมะเรือยในการทำมาหากิน พบว่า ผู้ชายมักจะใช้ผ้าเปรมะเรือยในการนุ่งห่มสำหรับออกจับปลาเพื่อยังชีพหรือขายเป็นรายได้สู่ครอบครัว

นอกเหนือจากการใช้งานดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีการใช้ผ้าเปรมะเรือยมาประยุกต์ใช้เป็นวัตถุดิบเพื่อสร้างสรรค์ผลงานเป็นสินค้าอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น เครื่องแต่งกายอย่าง เสื้อ กระโปรง หมวก หรือของใช้อื่น ๆ อย่างกระเป๋าสะพาย ผ้าพันคอ สะท้อนให้เห็นถึงความนิยมในการใช้งานผ้าเปรมะเรือยที่ยังคงไม่เสื่อมคลายไปตามยุคสมัย

4. การใช้ผ้าเปรมะเรือยในพิธีกรรมของชาวโส้

ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของชาวโส้ชาวบ้านหนองเค็ม ที่ยังคงสืบทอดปฏิบัติ คือ ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ และความเชื่อในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษ และความเชื่อเรื่องผีมเหสักข์ พจนา มณีรัตน์ (2537) ได้กล่าวไว้ว่า ผีบรรพบุรุษหมายถึงผีของตระกูลใดตระกูลหนึ่งซึ่งต่อมาได้มีลูกหลาน แตกสาขาเป็นครอบครัวใหญ่น้อยในหมู่บ้านและเคลื่อนย้ายไปอยู่ในที่อื่นๆ ชาวโส้มีความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษ หรือผีปู่ย่าอย่างเคร่งครัด จนกลายเป็นสิ่งที่ยึดถือของโครงสร้างสังคมระดับครอบครัว ผีบรรพบุรุษที่ชาวโส้นับถือเป็นผีบรรพบุรุษ ข้างฝ่ายพ่อ ลูกชายเมื่อมีภรรยา ภรรยาก็จะเข้านับถือผีฝ่ายสามี หรือลูกสาว เมื่อแต่งงานก็จะเข้าทางญาติฝ่ายสามีตน ชาวโส้จะประกอบพิธีอะปรางดงเมื่อต้นข้าวตั้งท้องเป็นข้าวใหม่จะทำที่ห้องผีปู่ย่าซึ่งเป็นการทำพิธีให้ผีปู่ย่า หรือผีบรรพ บุรุษที่อยู่ในบ้านกินข้าวใหม่ประกอบพิธีปีละครั้ง แต่ละครอบครัวจะไม่ทำพร้อมกัน แล้วแต่ความพร้อมของแต่ละครอบครัว ความผูกพันในผีบรรพบุรุษชาวโส้ปรากฏเด่นชัดในความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เรียกว่า “จุ้มผี” แต่ละจุ้มผีจะมีผู้อาวุโส หรือผู้ที่ได้รับเป็นผู้เลี้ยงผี เป็นผู้นำในหมู่เครือญาติเรียกว่า “เปียะเจ้าดำ” เมื่อมีการเลี้ยงผีหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ในหมู่เครือญาติจะขาดคนนี้ไม่ได้ ส่วนความเชื่อเรื่องผีมเหสักข์ พจนา มณีรัตน์ (2537) ได้กล่าวถึง ความเชื่อเรื่องผีมเหสักข์ของชาวโส้เชื่อว่ามีเจ้าผีที่สถิตอยู่ต้นไม้ใหญ่ จึงสร้างศาลขึ้นเพื่อเป็นที่ สักการะและประกอบพิธีกรรม เรียกว่า ศาลมเหศักดิ์หรือหอมเหศักดิ์ ตั้งอยู่ทาง ทิศตะวันตกของหมู่บ้าน จะเป็นที่ตั้งศาลผีบรรพบุรุษ ชาวโส้เชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครอง ให้อยู่ดีมีสุข บริเวณที่ตั้งของหอมเหสักข์เป็นโนนสูง มีต้นไม้ใหญ่มากมาย ชาวบ้าน จึงมักเรียก

อีกชื่อหนึ่งว่า “ดอนหอโต้” จากความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของศาลจึง ไม่มีใครกล้ามาตัดไม้ หรือนำวัวควายมาเลี้ยงมาทำลายในบริเวณนี้ จึงทำให้มี ความเขียวชอุ่มอุดมสมบูรณ์ จะมีก็แต่มาทำพิธีกรรมในช่วงเดือนสี่ (มีนาคม - เมษายน) ของทุกปี โดยรอให้ชาวบ้านทุกคนเสร็จจากการเกี่ยวข้าวก่อน ก็จะมีการเก็บรวบรวมเงินทั้งหมู่บ้านเพื่อนำมาซื้ออาหาร ซื้อของมาประกอบพิธีบูชาผีบรรพ บุรุษ โดยนำข้าว ปลาอาหาร เสื่อ หมอน ผ้าห่ม เสื้อผ้า มาเซ่นไหว้ทุกปี อาหาร ที่เตรียมมาจะวางไว้ที่ลานพิธี และบางส่วนจะนำไปบูชาบนศาลซึ่งจะมีหัวหมูหัววัว แล้วแต่จะกำหนด หลังจากที่ชาวบ้านมารวมกันแล้ว เจ้าจำในภาษาโส้เรียกว่า เนื่อยเยี่ยง ซึ่งเป็นผู้ดูแลรักษาศาลมเหสักข์จะจุดเทียนในศาล จากนั้นจะอัญเชิญวิญญาณผมเหสักข์ด้วยภาษาโส้ให้มารับเครื่องสังเวย พร้อมทั้งขอพรให้ผีมเหสักข์ บันดาลความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชาวโส้ ซึ่งการใช้ผ้าเปรมะเรือยในพิธีกรรมของชาวโส้แบ่งออกเป็น 5 ประเภท ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 ผ้าเปรมะเรือยในพิธีกรรมการเกิด

ผ้าเปรมะเรือยในพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิดของชาวบ้านหนองเค็มมีการใช้ผ้าเปรมะเรือยเป็นเครื่องประกอบพิธีในการทำพิธีการบอกกล่าวต่อผี ซึ่งผ้าเปรมะเรือยเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงเพศสภาพของผี เพศชาย และผ้าซิ่นบ่งบอกถึงเพศสภาพของผีเพศหญิง เมื่อหญิงชาวโส้ตั้งครรภ์ได้แปดเดือน จะมีการทำ “พิธีตัดกำเนิด” โดยให้ผู้ที่มีวิชาอาคม ซึ่งจะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิงก็ได้ แต่จะต้องไม่เป็นหม้ายมาทำพิธีตัดกำเนิด โดยมีเครื่องประกอบในการทำพิธีกรรม ดังนี้ 1) กระทงสามเหลี่ยมเก้าห้อง จำนวนหนึ่งอัน 2) ข้าวดำ ข้าวแดง แกงส้ม แกงหวาน 3) น้ำใบส้มป่อยหนึ่งขัน 4) ด้ายสีขาว ด้ายสีดำ ยาวหนึ่งวา 5) เครือซด (เถาวัลย์ชนิดหนึ่ง) เมื่อจัดเครื่องบูชาครบแล้วผู้ทำพิธีจะเริ่มทำพิธี โดยเอาด้ายสีขาวและสีดำมาผูกคาคหัวให้ผู้ตั้งครรภ์ไว้ ปลายหนึ่งผูกไว้ที่กระทงและอีกปลายหนึ่งสามีของผู้ตั้งครรภ์จับไว้ให้ผู้ตั้งครรภ์นั่งเหยียดเท้าทั้งสองข้างไปทางกระทง ผู้ทำพิธีจะทำการบอกกล่าวต่อผี โดยมีอุปกรณ์ในการบอกกล่าวต่อผี ดังนี้ 1) ผ้าซิ่นหนึ่งผืน 2) ผ้าเปรมะเรือยหนึ่งผืน 3) ไก่ต้มสุกแล้วหนึ่งตัว 4) เหล้าหนึ่งไห และ 5) เงิน 12 บาท

4.2 ผ้าเปรมะเรือยในพิธีกรรมการแต่งงาน

ผ้าเปรมะเรือยในพิธีกรรมแต่งงาน ฝ่ายหญิงจะจัดทำเพื่อนำไปสมนาคุณแก่ฝ่ายชายเรียกว่า “เครื่องสมมา” เป็นผ้าที่มอบให้ผู้ใหญ่เพื่อขอขมา และให้ผู้ใหญ่อวยพรแก่คู่บ่าวสาวเพื่อเป็นศิริมงคลและการเริ่มต้นที่ดีของชีวิตคู่ของกำนัลเหล่านี้เป็นหน้าที่ของฝ่ายหญิงจะต้องเตรียมไว้ก่อนวันงาน เมื่อแต่งงานเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงนำไปสมมาแก่ฝ่ายชาย และผ้าเปรมะเรือยยังใช้เป็นเครื่องแต่งกายของฝ่ายชายในการเข้าร่วมพิธีการแต่งงานเพื่อนเป็นการบ่งบอกถึงเพศสภาพของฝ่ายชาย ส่วนฝ่ายหญิงจะใช้ผ้าสไบแทน หลังจากแต่งงานแล้วเครื่องสมมาที่ฝ่ายหญิงเคยสมนาคุณแก่ฝ่ายชายก็สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ เพราะผ้าเปรมะเรือยเป็นผ้าที่สารพัดประโยชน์ ใช้งานง่าย และสะดวกสบาย เช่น ใช้ในการเดินทางไปทำไร่ทำนา นุ่งห่มแทนกางเกงเวลาอยู่บ้าน โพกศีรษะกันแดด มัดเก็บสิ่งของสำคัญในการเดินทาง ใช้คาดเอวเวลาออกไปทำไร่ทำนาประโยชน์อีกอย่างคือเหน็บมีดหรือพร้าติดตัวเพื่อใช้สอยในการเดินทาง ใช้ซับเหงื่อ ใช้ในการทำเปลให้กับเด็กเล็ก ใช้ห่อตัวเด็กทารก การห่อสำหรับอุ้ม หรือการผูกติดตัวผู้อุ้มเพื่อรองรับเด็ก ผ้าขนหนู ผ้าห่ม ก็สามารถใช้ได้เช่นกัน แต่ความสะดวกสบายในการใช้งานอาจจะไม่มากพอ และชาวโส้ยังมีความเชื่อเรื่องผีที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการแต่งงานด้วย กล่าวคือ รูปแบบการจัดทำพิธีแต่งงานจะมีการเจียขะนอบ คือ ฝ่ายเจ้าสาวเป็นฝ่ายทำพิธีโดยเจ้าสาวจะไปบอกแม่ของตน โดยจัดถ้วยสองใบ เทียนหนึ่งคู่ ญาติของฝ่ายแม่จะเตรียมตะกร้า ภายในตกร้าจะมีข้าวสาร ผ้าถุงหนึ่งผืน จัดเตรียมไว้ให้ครบ หากหาไม่ครบให้ใช้เงินห้าบาทแทนก็ได้ พอถึงวันเจียขะนอมก็จะนำเครื่องประกอบพิธีเหล่านี้ไปมอบให้ถ้าญาติฝ่ายแม่ ในการเจียะขนอบจะต้องเจียตะนานหรือผีถามกิน เมื่อญาติฝ่ายเจ้าสาวหรือตัวเจ้าสาวเจ็บไข้ได้ป่วย จึงทำการรักษาตามความเชื่อของชาวโส้ด้วยการเสี่ยงทายหาสาเหตุ เมื่อทราบว่าผีหรือวิญญาณของบรรพบุรุษต้องการเครื่องเซ่นไหว้ก็จะทำพิธีเจียะขนอบ

4.3 ผ้าเปรมะเรือยในพิธีกรรมการตาย

ผ้าเปรมะเรือยที่ใช้ในพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายของชาวบ้านหนองเค็ม คือ พิธีซางกะมูด คำว่า “ซาง” ในภาษาของชาวโส้ แปลว่า “สะสาง” “กระมูด” แปลว่า ผี ดังนั้น ซางกะมูด จึงหมายถึง การจัดพิธีเกี่ยวกับผู้ตายให้เป็นระเบียบเรียบร้อยก่อนที่จะนำศพไปเผา การทำพิธีซางกะมูดจะทำกับศพคนตายที่มีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป และเป็นการตายตามปกติ มีการนำผ้าเปรมะเรือยมาตกแต่งในโลงศพ เพราะผ้าเปรมะเรือยใช้งานสะดวกสบาย และหาได้ง่ายหลังจากเสร็จงานสามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อได้ หากเปรียบเทียบการจัดกับดอกไม้สด ดอกไม้แห้งก็เหี่ยวเฉาง่าย และเมื่อจบงานก็ต้องรื้อทิ้ง ส่วนใหญ่แล้วผ้าเปรมะเรือยที่ใช้ในพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายจะใช้สีขาว สีดำ และสีชมพู สีม่วงใช้เพื่อเป็นการตัดลวดลายให้ดูมีสีสันมากยิ่งขึ้น และผ้าเปรมะเรือยยังใช้ห่อข้าวของเครื่องใช้ของผู้ตายเพื่อที่จะนำไปเผา เชื่อว่าคนที่ตายไปแล้วคือผีดิบ จึงใช้ผ้าเปรมะเรือยผ้าฝ้ายดิบห่อข้าวของเครื่องใช้ เชื่อว่าข้าวของเครื่องใช้ที่ญาติจัดไว้ให้จะนำไปใช้ในภพภูมิหน้าได้

4.4 ผ้าเปรมะเรือยในพิธีกรรมเลี้ยงผี

ผ้าเปรมะเรือยใช้ในประเพณีการเหยาเลี้ยงผีประจำปี (แซงสนามประจำกะมอ) เป็นเครื่องแต่งกายของแม่ครูและลูกแก้ว จึงนิยมนำผ้าเปรมะเรือยมาใช้พาดบ่า ใช้คาดเอว ใช้โพกศีรษะ เพื่อแสดงถึงถึงสัญลักษณ์ของผู้ทำพิธีกรรม การนำผ้าเปรมะเรือยมาใช้เป็นการบอกถึงเพศสภาพของคนที่นับถือผีของแต่ละตน แม่ครูและลูกแก้วจะมีผีหรือดวงวิญญาณในตัวของแต่ละคน แต่ละปีจะมีการทำพิธีเลี้ยงผีประจำปีของหมู่บ้าน การแต่งกายของแม่ครูและลูกแก้วจะมีการแต่งกายที่แตกต่างกันออกไป เช่น ตัวลูกแก้วถือผีที่เป็นคนแก่จะมีการแต่งกายที่มีกานำผ้าเปรมะเรือยมาพาดบ่า พาดเอว โพกศีรษะ เพื่อแสดงถึงลักษณะของผีแต่ละตน บุญเดือนสาม การจัดประเพณีเหยาเลี้ยงผีประจำของชาวบ้านเดือนมีนาคมประเพณีการเหยาเลี้ยงผีประจำปี (แซงสนัมประจำกะมอ) เป็นประเพณีประจำปีของบ้านกุดฮูพิธีแซงสนามจึงมีความสำคัญทั้งในเชิงความเชื่อในด้านการตรวจสุขภาพมิให้เจ็บป่วยจากวิญญาณผีร้าย และเป็นการตอบแทนแม่ครูที่เคยรักษาตนให้พ้นจากความเจ็บป่วย

ที่ผู้เจ็บป่วยหรือ “ลูกแก้ว” จะพบปะแม่ครูทำพิธีตอบแทนบุญคุณแม่ครูปีละ 1 ครั้ง ตลอดไป พิธีกรรมในงานลงสนามเลี้ยงผี โดยปกติจะจัดขึ้น 2 วัน โดยช่วงก่อนถึงวันงานจะมีผู้ที่ได้รับการมอบหมายให้เป็นหัวหน้ากลุ่มผู้ทำพิธีที่เรียก “ลูกแก้ว” จะปรึกษาหารือกำหนดวันลงสนาม ติดต่อนัดหมายกับแม่ครู รวมทั้งรวบรวมเงินทองที่จะต้องมีค่าใช้จ่ายในวันทำพิธีกรรมและค่าตอบแทนแม่ครู

สรุปผลและอภิปรายผล

ผ้าเปรมะเรือยเป็นผ้าที่มีความสำคัญในวิถีชีวิตและพิธีกรรมของชาวโส้ การทอผ้าเปรมะเรือยมีลักษณะการทอเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนใหญ่ทอมาจากฝ้าย แต่บางครั้งอาจทอจากเส้นไหม ในบางท้องถิ่นนิยมทอจากเส้นด้ายดิบ นิยมทอสลับสีกันเป็นลายตาหมากรุกและลายดอกแก้ว มีขนาดความกว้าง - ยาวแตกต่างกันออกไป ส่วนใหญ่จะกว้างประมาณ 2 คืบ ยาว 1.8 – 2 เมตร อายุของการใช้งานจะประมาณ 1 - 3 ปี สำหรับราคาก็จะแตกต่างกันออกไปตามวัสดุที่ใช้ และมีหลายชุมชนที่ยึดถืออาชีพทอผ้าเปรมะเรือยเพื่อเลี้ยงชีพ ผ้าเปรมะเรือยของแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน ทั้งในด้านวัตถุดิบ ลวดลาย คุณภาพ และความเป็นมาเชิงลึก ซึ่งคนทั่วไปอาจยังไม่มีความเข้าใจถึงรายละเอียดเหล่านี้ และอาจไม่เห็นคุณค่าของผ้าเปรมะเรือยในเชิงศิลปวัฒนธรรม

การใช้ผ้าเปรมะเรือยในชีวิตประจำวันของชาวโส้ส่วนใหญ่ พบว่าชาวโส้มีการใช้ผ้าเปรมะเรือยในการนุ่งห่มและใช้ผ้าในโอกาสต่าง ๆ เนื่องด้วยประโยชน์ของผ้ามีมากมายนานัปการ ทั้งนี้เพราะผ้าเปรมะเรือยมีความเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตมากมายหลายอย่างด้วยกัน ชาวโส้นำผ้าเปรมะเรือยไปใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นอุปกรณ์ในการนุ่งห่มแบบสบาย ๆ ในบ้าน เช่น นำไปนุ่งอาบน้ำ ใช้เช็ดตัวแทนผ้าเช็ดตัว ทำความสะอาดร่างกาย ใช้ซับเหงื่อ ปูรองนั่ง คาดเอว บังแดด ใช้ผลัดเปลี่ยนเสื้อผ้า ใช้ห่อของแทนย่าม ใช้โพกศีรษะกันแดด ใช้นุ่งอยู่บ้านแทนกางเกง ใช้ห่อตัวเด็กทารก การห่อสำหรับอุ้ม หรือการผูกติดตัวผู้อุ้มเพื่อรองรับเด็ก ใช้ในการเดินทางไปทำไร่ทำนา หรือเวลาทำงานบ้าน อาจผูกไว้ด้านหน้าหรือด้านหลังก็ได้

ตามความถนัดของแต่ละบุคคล ส่วนการใช้ผ้าเปรมะเรือยในการทำมาหากิน พบว่า มักจะใช้ผ้าเปรมะเรือยนุ่งห่มสำหรับออกจับปลา มัดเก็บสิ่งของสำคัญในการเดินทาง ใช้คาดเอวเวลาออกไปทำไร่ทำนาประโยชน์อีกอย่างคือเหน็บมีดหรือพร้าติดตัวเพื่อใช้สอยในการเดินทาง หรือขายเป็นรายได้สู่ครอบครัว นอกเหนือจากการใช้งานดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีการใช้ผ้าเปรมะเรือยมาประยุกต์ใช้เป็นวัตถุดิบเพื่อสร้างสรรค์ผลงานเป็นสินค้าอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น เครื่องแต่งกายอย่าง เสื้อ กระโปรง หมวก หรือของใช้อื่น ๆ อย่างกระเป๋าสะพาย ผ้าพันคอ สะท้อนให้เห็นถึงความนิยมในการใช้งานผ้าเปรมะเรือยที่ยังคงไม่เสื่อมคลายไปตามยุคสมัย

การนำผ้าเปรมะเรือยมาใช้ในพิธีกรรม ผ้าเปรมะเรือยในประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตของชาวโส้บ้านหนองเค็มที่แสดงถึงการต้อนรับและมอบพรมงคลอวยพรให้แก่ผู้ที่ได้รับ แสดงการต้อนรับและอวยพรมงคลให้กับทารกแรกเกิด ใช้เป็นเครื่องสมมาในพิธีการแต่งงานเปรียบเหมือนการอวยพรให้กับการเริ่มต้นคู่ชีวิต ใช้ห่อข้าวของของผู้ที่ชีวิตและใส่ในโรงศพของผู้ตายเพื่อเป็นการขอขมาทั้งเป็นการสื่อว่าให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วได้ไปในภพภูมิที่ดี ผ้าเปรมะเรือยจึงเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการเปลี่ยนถ่ายของช่วงชีวิตแต่ละช่วงชีวิตที่เป็นการเปลี่ยนแปลงเริ่มต้นใหม่นั้นเอง

●●●

เอกสารอ้างอิง

กัมพล แสงเอี้ยม. (2020).**วัฒนธรรมร่วมสมัยสู่การปรับเปลี่ยนรูปแบบงานศิลปหัตถกรรมผ้าทอท้องถิ่น.** [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ตีพิมพ์ครั้งที่ 1]. สาขาออกแบบหัตถอุตสาหกรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ศูนย์ลำปาง

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2543). ***นิทานโบราณคดี*** (พิมพ์ครั้งที่ 5). สำนักพิมพ์บรรณาคาร.

เกษม มานะรุ่งวิทย์. (2524). **สื่อสัญลักษณ์ ความเชื่อสู่อัตลักษณ์ผ้าทอไทย-ลาว**. [บทความวิจัย ตีพิมพ์ครั้งที่ 1]. คณะอุตสาหกรรมสิ่งทอและออกแบบแฟชั่น มหาวิทยาลัย เทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2554). **แนวคิดในการศึกษาอัตลักษณ์ความเป็นไท**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย เทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.

ณงค์ณุช นทีพายัพทิศ. (2557). **อัตลักษณ์ผ้าทอกะเหรี่ยงปกาเกอะญอ**. [บทความวิจัย ตีพิมพ์ครั้งที่ 1]. คณะศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ์. (2563). **สร้อยดอกหมาก : การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมผ้าทอสัญลักษณ์จังหวัดมหาสารคาม.** [บทความวิจัย ตีพิมพ์ครั้งที่ 1]. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ประสาท ศุภวิทยะ. (2551). ***หนังสืออ่านเพิ่มเติมหลังสูตรท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอกุสุมาลย์*** (ฉบับที่ 1). โรงเรียนกุสุมาลย์วิทยาคม.

พจนา มณีรัตน์. (2537). ***ความสัมพันธ์ของเครือญาติกับพฤติกรรมการใช้ส้วมของชาวโส้: กรณีศึกษาบ้านโพธิ***

ไพศาล อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. วิทยานิพนธ์คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พัฒนา กิติอาษา. (2546). **ท้องถิ่นนิยม : การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด.** [รายงานการวิจัย พิมพ์ครั้งที่ 2]. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. สาขาสังคมวิทยา. คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ.

ยุรฉัตร บุญสนิท. (2546). **ลักษณะความสัมพันธ์ของวรรณกรรมกับสังคม.** พัฒนาการวรรณคดี. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธิราช.

เรย์มอน เอส คาร์เนีย. (1973). ***THE SO PEOPLE OF KUSUMAN, NORTH-EASTERN THAILAND by RAYMOND S. KANIA AND SIRIPHAN HATUWONG KANIA*.**

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2553). **ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน : เอกลักษณ์เฉพาะถิ่น**. [บทความพิเศษ ตีพิมพ์ครั้งที่ 1] ศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาทัศนศิลป์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์

วิรุณ ตั้งเจริญ. (2554). **ศิลปกรรมร่วมสมัย : การเรียนรู้และสร้างสรรค์.** [วารสารตีพิมพ์ครั้งที่ 1]. กรุงเทพฯ: วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ศราวุธ ราชมณี. (2563).**การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นวัฒนธรรมการทอผ้าของชุมชนไทยโส้ อำเภอโพนสวรรค์ จังหวัดนครพนม**. [บทความตีพิมพ์ครั้งที่ 1]. สถาบันนวัตกรรมบริหารธุรกิจและการบัญชี มหาวิทยาลัยนครพนม